

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНАЛІСТИКА

ПАВЛЮК В. В.,
капітан міліції,
ад'юнкт кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.141

**ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ, ЗІБРАНИХ
ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Стаття присвячена з'ясуванню місця та значення матеріалів, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібраних оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам КПК, що є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази.

Ключові слова: матеріали, оперативні підрозділи, негласні слідчі (розшукові дії), докази, документи, кримінальне правопорушення.

Стаття посвящена выяснению места и значения материалов, в которых зафиксированы фактические данные о противоправных деяниях отдельных личностей и групп лиц, собранных оперативными подразделениями с соблюдением требований Закона Украины «Про оперативно-розыскную деятельность», при условии соответствия требованиям УПК, которые являются документами и могут использоваться в уголовном производстве как доказательства.

Ключевые слова: материалы, оперативные подразделения, негласные следственные (розыскные) действия, доказательства, документы, уголовное правонарушение.

Article is devoted to clarify the place and importance of materials in which recorded evidence of illegal acts of individuals and groups of individuals collected operational units in compliance with the Law of Ukraine «On the operational-search activities», subject to compliance with the requirements of the Criminal Procedure Code, which are documents and can be used in criminal proceedings as evidence.

Key words: materials, operative subdivisions, secret consequence (search) actions, proofs, documents, criminal offence.

Вступ. У прийнятому в 2012 році Кримінальному процесуальному кодексі України міститься багато новел та доповнень, які раніше або були відсутні взагалі (угода, суд присяжних і т. д.), або є суттєво зміненими в порівнянні з КПК 1960 року. Одним із таких інститутів, який зазнав значних змін, є матеріали, зібрані оперативними підрозділами. На думку вчених (М. Погорецького, О. Римарчук, Д. Никифорчука та ін.), які досліджували в різних аспектах дану проблематику, даний інститут у новому

законодавстві є значно складнішим у практичному застосуванні, потребує законодавчого удосконалення.

Вагомий внесок у дослідження цієї проблеми зробили такі відомі вчені, як Р. Белкін, В. Гевко, О. Долженков, Є. Доля, Е. Дідоренко, І. Козаченко, Ф. Кудін, В. Малярєнко, М. Михеєнко, Д. Никифорчук, В. Нор, М. Погорецький, М. Салтевський, В. Тертишник, М. Шумило та інші.

Визнаючи значний науковий внесок цих учених у розроблення зазначеної проблеми, зауважимо, що слід враховувати реформування кримінальної юстиції, яке відбулось в останні роки, що вказує на необхідність наукового дослідження багатьох інститутів кримінального процесу для вдосконалення законодавчого регулювання та правозастосовної практики.

Постановка завдання. Метою цієї статті є висвітлення окремих проблемних питань щодо використання матеріалів, зібраних оперативними підрозділами у кримінальному провадженні.

Результати дослідження. Матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», за умови відповідності вимогам КПК, є документами, можуть використовуватись в кримінальному провадженні як докази [1].

Досліджуючи питання щодо оперативних підрозділів у новому кримінальному процесуальному законодавстві України, О.В. Римарчук зазначає, що у чинному КПК України містяться «подвійні стандарти» або синонімічні категорії без розкриття їх значення. До таких можна віднести: оперативні підрозділи; орган, що здійснює оперативно-розшукову діяльність; особа, яка проводить відповідну процесуальну дію; службова особа, яка прийняла відповідне процесуальне рішення; уповноважена службова особа, якій надано право здійснювати затримання; службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та ін. Як самостійний учасник кримінального судочинства чинний КПК України не закріплює зазначені вище поняття, що призводить до термінологічної логічної невизначеності [2].

Так, у ч. 1 ст. 41 КПК України законодавець обмежився лише переліком відповідних правоохоронних органів, до яких як структурні елементи належать оперативні підрозділи.

Досягнення завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК, буде найбільш ефективним за умови організації та здійснення належної взаємодії між працівниками оперативних підрозділів та слідчими як учасниками кримінального провадження. Основною формою взаємодії під час досудового розслідування кримінальних правопорушень за новим КПК України є надання слідчим доручень відповідним оперативним підрозділам внутрішніх справ (п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України).

Під час виконання доручень слідчого, прокурора співробітник оперативного підрозділу користується повноваженнями слідчого. Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотаннями до слідчого судді чи прокурора.

Посилання у ч. 3 ст. 41 КПК на те, що доручення слідчого, прокурора щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій є обов'язковими для виконання оперативними підрозділами відображено і в ч. 4 ст. 7 ЗУ «Про ОРД», де більш детально регламентовано, що «письмові доручення щодо проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, надані слідчим, прокурором у межах компетенції та в установленому порядку, є обов'язковими до виконання оперативним підрозділом».

Проаналізувавши матеріали кримінальних проваджень та судову практику щодо дослідженого питання, з'ясували, що переважна кількість використання матеріалів,

зібраних оперативними підрозділами у кримінальному провадженні, мало місце внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України (ст. 246 КПК України).

Докладніше проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінально-процесуальному доказуванні регламентовано Інструкцією про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затвердженою спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБУ, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51 [3].

Згідно з положеннями КПК України негласні слідчі (розшукові) дії, залежно від їх виду і конкретної мети, проводяться щодо підозрюваного чи іншої особи, якщо лише в результаті їх проведення є можливість отримати відомості про злочин і особу, яка його вчинила, чи обставини, що мають значення для досудового розслідування (про події, речі і документи, які мають істотне значення для досудового розслідування) (ст. 246, 253, 261 КПК України).

Стаття 252 КПК України вказує на порядок фіксації ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій та визначає, що протокол негласних слідчих (розшукових) дій повинен відповідати загальним вимогам, що закріплені процесуальним законом із урахуванням специфіки й особливостей їх провадження. Так, у статтях 103-107 КПК передбачені загальні правила фіксації кримінального провадження. Відповідно до ст. 103 КПК у кримінальному провадженні існує дві форми фіксування ходу та результатів негласних слідчих (розшукових) дій: складання протоколу; закріплення на матеріальних носіях інформації про хід та результати проведення негласних слідчих (розшукових) дій (кіно-, фото-, аудіо-, відеоматеріали, інші носії інформації, у тому числі й електронні, тощо) [1].

Відповідно до ст. 99 КПК документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Згідно із ч. 2 ст. 99 КПК протоколи, складені за результатами негласних слідчих (розшукових) дій, та додатки до них є документами, що підлягають використанню у кримінальному провадженні. Матеріали документування результатів негласних слідчих (розшукових) дій закріплюють відомості про факти (події, явища, процеси), виявлені під час їх проведення, що мають значення для досудового розслідування. З урахуванням мети проведення негласних слідчих (розшукових) дій, головне призначення документів, сформованих за їх результатами, полягає у фіксації та збереженні:

1) фактичних даних про злочинні дії окремих осіб і груп з метою своєчасного виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, а також для використання цих даних як доказів у кримінальному провадженні;

2) інформації про місце перебування осіб, які переховуються від органів досудового розслідування та суду.

Особою, яка проводила процесуальну дію, до протоколу долучаються додатки (ст. 105 КПК). Додатками до протоколу можуть бути:

- спеціально виготовлені копії, зразки об'єктів, речей і документів;
- письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії;
- стенограма, аудіо-, відеозапис процесуальної дії;
- фототаблиці, схеми, зліпки, носії комп'ютерної інформації та інші матеріали, що пояснюють зміст протоколу.

Зокрема, за результатами аудіоконтролю особи або аудіоконтролю місця додатками до протоколу виступатимуть фонограми запису розмов, зафіксовані на аналогових чи цифрових носіях, за результати накладення арешту на кореспонденцію, її огляду та виїмки додатками до протоколу можуть виступати предмети й документи, що пересилалися у відправленнях, або копії таких документів, матеріали фото– або кінозйомки негласних слідчих дій із огляду, виїмки телеграфно-поштових відправлень тощо.

Додатки до протоколів повинні бути належним чином виготовлені, упаковані з метою надійного збереження, а також засвідчені підписами слідчого, прокурора, спеціаліста, інших осіб, які брали участь у виготовленні таких додатків.

Протоколи з додатками негласних слідчих (розшукових) дій після закінчення їх провадження зберігаються у прокурора, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням та відповідає за їх збереження. На судових стадіях кримінального провадження суд досліджує протоколи з додатками негласних слідчих (розшукових) дій, у необхідних випадках до участі запрошується спеціаліст, який надає необхідні консультації або допомогу в експлуатації технічних засобів, що використовувалися під час проведення досудового розслідування.

На будь-якій стадії кримінального провадження особи, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, можуть бути допитані як свідки. Допит зазначених осіб може мати на меті здійснення перевірки законності проведених негласних слідчих (розшукових) дій та отримання консультацій або роз'яснень фахівця щодо змісту отриманих за ними результатів. Оскільки організаційно-тактичні засади проведення кожної із негласних слідчих дій є захищеною законом таємницею, з якою може бути обізнане лише вузьке коло фахівців, з метою нерозголошення форм та методів їх проведення відомості, що можуть призвести до розкриття методики негласних слідчих (розшукових) дій, розголошенню не підлягають. У виняткових випадках окремі відомості можуть бути розкриті для всебічного, повного, неупередженого дослідження обставин кримінального провадження, за умови, що досудове розслідування та судові провадження здійснюються із дотриманням режиму секретності.

Відповідно до ст. 98 КПК у випадках, коли документи негласних слідчих (розшукових) дій виявилися зняттям вчинення злочинів, предметом злочинних посягань або їх продуктом, зберегли на собі сліди злочину та придатні для з'ясування обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, вони можуть розглядатися у кримінальному судочинстві як речові докази.

Аналізуючи ст. 256 КПК України треба зазначити, що проведення негласних слідчих (розшукових) дій має на меті виявлення та фіксацію інформації, що вказує на ознаки підготовлюваного, вчинюваного або вчиненого злочину, за умови, що в інший спосіб отримати відповідні відомості органам досудового розслідування не вдалося. Негласні слідчі (розшукові) дії, регламентовані КПК, проводяться в конспіративний спосіб, що забезпечує можливість отримання інформації про підготовку та вчинення злочинів приховано від осіб, протиправні дії яких документуються. Документування протиправної діяльності через проведення негласних слідчих дій може здійснюватися лише у випадках, коли запобігти вчиненню злочину або розкрити злочин іншими засобами неможливо. Отримана внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій інформація забезпечує можливість слідчому встановити реальну картину розслідуваної події злочину, оскільки особи, що є об'єктами проведення негласних слідчих (розшукових) дій, не підозрюючи, що за ними ведеться спостереження, а також, що їх протиправні дії фіксуються за допомогою технічних засобів, ведуть себе невимушено, таким чином розкриваючи своїми діями свої плани та наміри щодо вчинення злочинних посягань, та можуть обмінюватися зі своїми співниками та іншими особами інформацією, що викриває їх протиправну антисуспільну діяльність [1].

Організаційно-тактичні засади проведення кожної із негласних слідчих (розшукових) дій, закріплених гл. 21 КПК, є захищеною законом таємницею, їх правова регла-

ментация забезпечується підзаконними нормативними актами суб'єктів, уповноважених на їх проведення.

У випадку використання для доказування результатів негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути допитані особи, з приводу дій або контактів яких проводилися відповідні дії. Такими особами можуть бути безпосередньо підозрюваний, обвинувачений або особи, що контактували із підозрюваними або обвинуваченими та обізнані в їх протиправній діяльності, що зафіксовано у матеріалах, сформованих за результатами проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Ці особи повідомляються про проведення негласних слідчих (розшукових) дій тільки щодо них у строки, передбачені ст. 253 КПК, і в тому обсязі, який зачіпає їх права, свободи чи інтереси.

Під результатом негласних слідчих (розшукових) дій слід розуміти сукупність отриманих унаслідок їх проведення відомостей, що вказують на ознаки вчинення злочину, осіб, що їх вчинили, а також інформації щодо осіб, які ухиляються від кримінальної відповідальності, органів досудового розслідування чи суду або від кримінального покарання. Інформація, отримана відповідно до мети проведення негласних слідчих (розшукових) дій та зафіксована на матеріальних носіях, є матеріалами негласних слідчих (розшукових) дій. Обов'язковими вимогами до матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій слід вважати те, що вони відображають інформацію, здобуту відповідно до мети кримінального провадження та зафіксовану у порядку, визначеному законодавчими та відомчими актами. Внаслідок проведення негласних слідчих (розшукових) дій можуть бути отримані документи (копії), які містять фактичні дані про злочинні діяння окремих осіб і груп, об'єкти матеріального світу (речі й предмети), властивості, якості й стан яких об'єктивно пов'язані зі злочинною діяльністю, або такі, що були знаряддям злочину, й усі інші матеріальні об'єкти, які можуть бути засобами виявлення, розкриття та розслідування злочину і використані як приводи та підстави для початку кримінального провадження і прийняття інших процесуальних рішень, а також для отримання фактичних даних, що можуть використовуватись у доказуванні. Під копією слід розуміти документ, що відтворює інформацію документа-оригінала, а також його зовнішні ознаки (або їх частини) з обов'язковою позначкою «копія». Копії з документів, що містять сліди кримінального правопорушення, зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставини, що встановлюються під час кримінального провадження згідно з положеннями ст. 98 КПК, та оформлені як додатки до протоколу негласної слідчої (розшукової) дії (статті 104-106,252 КПК), можуть використовуватися у доказуванні [4].

У ст. 10 ЗУ «Про ОРД» зазначено, що матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються:

- 1) як приводи та підстави для початку досудового розслідування;
- 2) для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні;
- 3) для попередження, виявлення, припинення і розслідування злочинів, розвідувально-підривних посягань проти України, розшуку злочинців та осіб, які безвісно зникли;
- 4) для забезпечення безпеки працівників суду, правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, а також співробітників розвідувальних органів України та їх близьких родичів, осіб, які конфіденційно співробітничать або співробітничали з розвідувальними органами України, членів їх сімей;
- 5) для взаємного інформування підрозділів, уповноважених здійснювати оперативно-розшукову діяльність, та інших правоохоронних органів;
- 6) для інформування державних органів відповідно до їх компетенції.

Вважаємо необхідним зазначити, що матеріали, зібрані оперативними підрозділами, є документами та можуть використовуватися в кримінальному провадженні як докази, у зв'язку з чим мають бути оцінені уповноваженим на те суб'єктом який провадить

кримінальне провадження з позиції законності їх отримання та допустимості їх використання для ухвалення відповідного процесуального рішення.

Аксіомою є те, що будь-яка інформація, отримана під час кримінального провадження, має бути відповідно перевірена й оцінена уповноваженою на те особою на предмет її відповідності критеріям: допустимості, достатності, належності. Вказані вище елементи формують процес доказування в кримінальному провадженні, кінцева мета якого прийняти правильне, законне, обґрунтоване і справедливе рішення.

П. Підюков та Н. Музика досліджуючи питання оцінки законності отримання матеріалів ОРД підрозділом, що проводить ОРД, порядок їх надання органу досудового розслідування, визначали, що останній має встановити: чи уповноважений суб'єкт оперативно-розшукової діяльності здійснювати оперативно-розшукові заходи (ОРЗ); чи отримано від уповноваженої на це особи чи органу дозвіл на проведення ОРЗ; чи не порушені норми закону та відомчих нормативних актів під час здійснення ОРЗ; чи повно та якісно задокументовано й оформлено процес здійснення ОРЗ та його результат; чи дотримані вимоги законодавства й нормативних актів щодо надання таких матеріалів уповноваженому суб'єкту для використання у кримінальному процесі [5].

Деякі дослідники, зокрема, А. Саїнич, І. Похіла, А. Притула, вважали, що результати ОРД не можуть відповідати вимогам, що висуваються до доказів Кримінально-процесуальним кодексом, оскільки вони створювалися за процедурами, передбаченими іншим законом – Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [6, с. 259-261, 263, 264]. Проте з такою категоричною думкою погодитися не можна.

Висновок. Так, проаналізувавши викладене, вважаємо необхідним внести зміни до ч. 2 ст. 99 КПК України, що виокремлює чотири види документів, доповнити пунктом п'ятим та викласти у наступній редакції: «До документів, за умов наявності в них відомостей, передбачених частиною першою цієї статті, можуть належати: матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп осіб, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог цього Кодексу та Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»».

Викладена пропозиція заслуговує на увагу на підставі того, що матеріали, зібрані оперативними підрозділами у кримінальному провадженні, мають суттєве значення у кримінальному процесуальному доказуванні за чинним КПК, потребують постійного удосконалення процесуальної форми, з урахуванням практики застосування.

Список використаних джерел:

1. Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / Бандурка О.М., Блажівський Є.М., Бурдоль Є.П. та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
2. Римарчук О.В. Оперативні підрозділи: реалії нового кримінального процесуального законодавства України. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, № 2, 2013.
3. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена спільним наказом Генеральної прокуратури України, МВС України, СБ України, Міністерством фінансів України, Адміністрацією ДПС України та Міністерством юстиції України від 16 листопада 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1681/51.
4. Негласні слідчі (розшукові) дії. Курс лекцій. За загальною ред. Никифорчука Д.Й., К. 2012.
5. Підюков П., Музика Н. Оцінка матеріалів, отриманих оперативним шляхом, з метою використання їх як доказів. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ, 2009.
6. Саїнич А.С., Похіла І.Б., Притула А.М. Методика розкриття незаконного переправлення осіб через державний кордон України (криміналістичні та оперативно-розшукові аспекти): монографія. – Одеса : Фенікс, 2008. – 368 с.
7. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1992. – № 22. – Ст. 303.

